

Het boekbedrijf te Hasselt door de eeuwen heen. Drs. R. Stamkot, boekhistoricus in Amsterdam

Inleiding

Hasselt mag qua omvang en inwonertal een bescheiden stad heten in vergelijking met Kampen, Zwolle en Deventer. In de IJsselsteden was het boekbedrijf al vroeg aanwezig met per plaats meerdere drukkers en boekverkopers en dus met onderlinge concurrentie. Bijzonder aan Hasselt is wel dat, gerekend vanaf de vijftiende eeuw, er toch ook hier enkele drukkers en/of boekverkopers actief geweest zijn. In het navolgende zullen wij deze belichten. De drie IJsselsteden kenden voorts een goed ontwikkeld stadsdrukkerschap. Te Hasselt tooide Herman Rampen zich met dat predicaat. Enkele Hasseltse drukkers en/of boekverkopers uit recenter eeuwen worden slechts even aangestipt in de hoop en verwachting dat over hen meer gegevens uit Hasselt zelf kunnen worden aangeleverd.

Peregrinus Barmantlo¹ (vijftiende eeuw)

Aan de vroege drukker Peregrinus Barmantlo heeft bijna naamgenoot (!) H.B. Barmantloo in het eerste nummer van *Hasselt Historiae* l al een mooie bijdrage geleverd.² Van Peregrinus staat vast dat hij in 1476-1477 eerst als drukker te Napels werkte.³ Samen met Henricus Alding bracht hij aldaar een *Psalterium latinum cum hymnis* uit.⁴ Te Hasselt zou zijn drukkerij zijn gevestigd in de belangrijkste straat, de Hoogstraat. Het oudste huis – op nummer 12 – wordt wel aangewezen als zijn drukker-adres.⁵ Van dit huis dateert de kelder, met kruisgewelven op een middenpijler, nog uit de vijftiende eeuw.⁶ Onjuist is de mededeling van Barmantloo en in de *Canon van Zwartewaterland* dat Laurens Jansz Coster uit Haarlem omstreeks 1440 de boekdrukkunst zou hebben uitgevonden.⁷ Voor dit, op zich mooie, verhaal dat uit het eind van de zestiende eeuw dateert, is nog altijd geen snipper onderbouwning gevonden.⁸ De enige echte uitvinder is Johannes Gutenberg uit Mainz, die omstreeks 1455 met een met losse loden letters gedrukte bijbel op de markt kwam.⁹ Het fonds van Peregrinus Barmantlo te Hasselt telt de volgende acht titels:

- 1480 *Epistelen ende ewangelien mitten sermonen van al den iaere.* 4°, 82,25 vellen.
[STCN 101867237; USTC 438294; ISTE IE 00066300: vindplaats BNF Parijs, e.a.]
- 1481 *Gesta Romanorum.* 2°. [STCN 101867409; USTC 435470; ISTE IG 00283000: Den Haag KB KW 171 E 35, e.a.]
- 1481 *Frater Laurentius* (vert. J. van Brederode), *Summe le Roy of des Conincs Summe.*
[STCN 19186776X; USTC 435496; ISTE IL 00089500: Luik, Cambridge, Londen, Berlijn]
- 1482-87 *Legende en leven van S. Rochus* 4°, 3,5 vellen.
[STCN 107174499; ISTE ir 00209550: Haarlem NHA/OB 56D30, Brussel, Cambridge]
- 1488 *Getijdenboek* 8°, 19,5 vellen.
[STCN 101868006; ISTE IH 00430100; USTC 435950, Den Haag KB KW 150F8, e.a.]
- 1488 *Liden ende passie ons Heren Jesu Christi.* 4°, 66 folianten.
[STCN 101868162; USTC 435954; ISTE IL 00214150: Den Haag KB KW 150B2]
- 1490 *Hieronymus boeck.* 4°, 24,5 vellen.
[STCN 101868928; USTC 438353; ISTE 14245400: Den Haag KB KW 150B3, e.a.]
- 1490 *Getijdenboek* 8°, 1,5 vellen.
[STCN 10187040X; USTC 438313; ISTE: Londen]

Augustijn van Hasselt (zestiende eeuw)

De Kampense geschiedschrijver Frank van der Pol noteerde in 1990, dat ‘Augustin Boeckeprenter’ van Hasselt in 1561 het Kamper burgerrecht ontving en dat hij van plan was om aldaar ‘een gantze Druckerie’ te vestigen.¹⁰ Bij zo’n bericht denk je automatisch aan de komst van Augustijn uit het nabije Hasselt. Er zijn inmiddels echter

¹ Hier en bij alle volgende persoonsnamen, voor zover gerelateerd aan het boekbedrijf tot en met 1800, wordt de uniforme schrijfwijze gevolgd welke door de Short Title Catalogue Netherlands (STCN) is vastgelegd.

² Barmantloo, 1 (1996) 9-11.

³ Hellinga (1973) 343-346.

⁴ USTC 998520, vindplaatsen: Parijs, Stuttgart, Oviedo, Oxford.

⁵ Barmantloo, 1 (1996) 9-11; *Canon van Zwartewaterland*.

⁶ Stenvert, e.a., 3 (1998) 165.

⁷ Barmantloo, 1 (1996) 9-11; *Canon van Zwartewaterland*.

⁸ Bibliopolis (2003) 15, 1.1.2.

⁹ Bibliopolis (2003) 15, 1.1.2.

¹⁰ Van der Pol (1990) 90; Krans (1959/1960) 189, onder verwijzing naar: ‘GAK, Sententien, f.89 en 96’.

genoeg bronnen die het leven van Augustijn nadrukkelijk koppelen aan het toen 'Luikse' en nu Belgisch-Limburgse Hasselt.¹¹ In een uitgebreid artikel uit 1986 geeft bibliograaf Paul Valkema Blouw een levensbeschrijving van Augustijn,¹² waarvan enkele momenten of perioden bekend zijn. Zo verkeerde Augustijn in 1534 in het door doopsgezinden bezette Munster, waar hij rondliep met in zijn mouwen verstopte ketterse boekjes.¹³ Eerst in 1561 startte Augustijn, met hulp van de bekende Antwerpse drukker Plantijn, in Kampen een drukkerij, die vooral bedoeld was om het in Oost-Nederlands / plat Duits geschreven werk (zo'n twintig titels) van Hendrik Niclaes uit te brengen. De Niclaes was de voorman van een doopsgezinde stroming onder de naam Huis der Liefde. Na in 1567 nog een titel van de hervormde Guy de Brès in het opstandige Vianen te hebben uitgebracht,¹⁴ vertrok Van Hasselt naar uitwijkplaats Wezel, waar hij tot in 1569 een dertiental uitgaven van zijn pers liet komen. Uiteindelijk is er nog een melding uit Keulen, waar een op 1592 gedateerd werk door Augustijn van Hasselt is verzorgd;¹⁵ hij moet toen al in de zeventig zijn geweest.

Een leverantie van almanakken en het uitbesteden van drukwerk

Bij de overgang van de zestiende naar de zeventiende eeuw zijn er twee momenten aan te wijzen, waarbij het stadsbestuur van Hasselt met een leverancier en een drukker te maken kreeg. Zo lukte het Simon (I) Steenberch¹⁶ uit Deventer, ondanks diens snelle productiewijze, niet altijd om zijn almanakken tijdig op de plaats van bestemming te krijgen. Op oudejaarsdag van 1592 leverde hij dertien almanakken aan het stadsbestuur van Hasselt: '12 voer myn Heeren ende eene voer die secretaris'. In een begeleidende brief verontschuldigde de drukker zich voor het late tijdstip. De drukwerkjes hadden al 'acht offte thien dagen' eerder aan de stad gezonden moeten worden, maar door 'faute ende gebreck vanden gesellen' was dat niet gelukt. Om de heren gunstig te stemmen, putte Steenberch zich uit in beleefdheden. Hij hoopte dat God almachtig de wijze heren 'besunder will verlienen [e]en geluckzalich nieuwe Jaer'.¹⁷ Van Steenberch zijn twee 'schrijf-almanakken' overgeleverd uit 1587 (in kwartoformaat) en van 1596 (in het kleine 16°-formaat)¹⁸ en hiervan zullen ook in 1592 edities zijn verschenen. De leveranties aan Hasselt duurden voort tot ongeveer 1645.¹⁹

Uit de zeventiende eeuw zijn twee publicaties bekend, waarvan het drukwerk door het stadsbestuur van Hasselt was uitbesteed. Dit gold voor het één vel omvattende *Wy burgemeesteren, schepenen, ende raden der respectie steden Hasselt end Steenwijck, doen mits desen te weten [...]*, dat in 1628 – vermoedelijk te Zwolle – is gedrukt.²⁰ In 1655 drukte Amsterdammer Jan Jacobsz Bouman de *Korte verklaringe van burgemeesteren, schepenen ende raden der stad Hasselt. Inhoudende, een sommier bericht, van de vryheden, rechten, ende gerechtigheden der voorsz. stad*. Het stuk was voorzien van het stadswapen op de titelpagina.²¹ Exemplaren van deze verklaring zijn naderhand ook gevoegd bij een door Johannes Hondekoeter gedrukte publicatie (zie aldaar).

Herman Rampen (zeventiende eeuw)

In 1677 vestigde Herman Rampen zich te Hasselt. Vermoedelijk kwam hij van Amsterdam en zal hij aldaar ook in de leer zijn geweest, gelet op zijn met Amsterdamse uitgevers onderhouden contacten. Opmerkelijk is dat op drie manieren uiting is gegeven aan zijn komst en het verzoek om in Hasselt aan de slag te mogen gaan als stadsdrukker. Het archiefstuk werd al in 1883 apart beschreven als 'contract met een boekdrukker'.²² Het stadsdrukkerschap bestond overigens al officieel in Deventer (1639), Zwolle (1650) en Kampen (1655).²³ Eerst schreef Rampen in januari een rekest aan het stadsbestuur van Hasselt, waarin hij aangaf genegen te zijn om de 'konst der drukkerije' ter plaatse uit te oefenen. Hij bracht daarbij drie punten onder de aandacht:

1. Toestemming om alles te drukken wat binnen de jurisdictie van de stad valt, daarnaast wil hij ook aan de stad, voor de kerk en de school alle papierwaren en boeken leveren, 'volgens 't Jus [recht] van Stads-Drukker'.
2. Vergoeding van huishuur of daarvoor een toelage in geld.

¹¹ Valkema Blouw (1988/1989) 128.

¹² Valkema Blouw (1986) 83 e.v.

¹³ Valkema Blouw (1986) 84

¹⁴ USTC 2015.

¹⁵ USTC 412851: Antwerpen, Gent.

¹⁶ Schrijfwijze STCN 075560070.

¹⁷ Salman (1997) 23; voor de verwijzing zie Salman (1999) 174, noot 56: GA Hasselt, Ingekomen stukken met minuten van uitgaande brieven 1470-1811, inv.nr.50; zie ook: p.307, noot 43; p.335 en noot 130.

¹⁸ STCN 318155141: SAB 100D36KL ([afb.tp.](#)) en STCN 31819175X: SAB Borg 5255KL ([afb.tp.](#)).

¹⁹ Salman (1999) 299 en noot 6.

²⁰ USTC 1913961: SAB 3004D5.

²¹ STCN 843478837: SAB Dv Oct 159:1 ([afb.tp.](#)), UB Gent BIB. TIEL. 004415 ([Google Books](#)).

²² Teding van Berkhout (1883) 316: Portefeuille nr.24, nr.2373.

²³ Een artikel over het stadsdrukkerschap in Overijssels perspectief is in voorbereiding.

3. Vrijwaring van accijns (lokale belasting) en inkwartiering (van soldaten).

Rampen beloofde ‘alle reputatie aan deze Stad en Lande toe te brengen, die ooit door deze kunst is uitgewerkt, waartoe ik altoos zijn zal’.²⁴

In de tweede plaats werden op het stuk al de bevindingen van een dienstdoende bestuurder geschreven. Deze vormden ten derde de basis voor de officiële tekst in de stadsnotulen, welke hier is overgezet in hedendaags Nederlands en als volgt luidt:

Kopie uit de notulen genomen op 21 januari 1677, rakende H. Rampen boekdrukker. [Aanhef]

Hij zal genieten, voor zover strekkende, het recht en de jurisdictie van deze stad, om alleen de kunst van het drukken uit te oefenen en dat er geen andere drukker tot nadeel van Rampen zal worden toegelaten. Hij zal het recht van burgerschap genieten en zal de immunititeiten en privileges gelijk andere burgers van deze stad deze hebben. Hij zal van de wacht, alsmede van inkwartiering gevrijwaard zijn en ten aanzien van huishuur zal hij twintig gulden genieten. Dit alles tot herroeping wanneer de magistraat mocht zien welk voordeel, op de gedane beloften, de stad en ingezetenen van deze drukkunst zullen mogen genieten. Ter ordonnantie: A. Waterham, secretaris.²⁵

Met het alleenrecht op het drukken in en voor de stad verwierf Herman Rampen een monopoliepositie. De leverantie van papier en schrijfbehoeften bleef ook voor anderen openstaan. De stadsrekeningen vertonen echter weinig posten. Op 14 december 1679 kreeg Rampen 28 gulden overgemaakt voor een jaartraktament,²⁶ wellicht kreeg hij dat ook in februari 1680, maar dan verwerkt in een post van 54 gulden en 6 stuivers.²⁷ Voor stadsdrukwerk komt een post van 21 september 1678 in aanmerking, toen er 15 gulden en 6 stuivers werd betaald voor het drukken van obligaties en broodzettingen.²⁸

Van het stadsdrukkerschap getuigen de titelpagina's van drie door Rampen gedrukte boeken. In de eerste plaats uit 1677 het in octavo-oblong²⁹ geproduceerde: *Hasselts maagden-rijm, Bestaande in geestelijke meditatieën*, geschreven door Christina van Os. Op de titelpagina noemt Rampen zich ‘Geauctoriseert Stads-Drukker’.³⁰ Christina was de echtgenote van Johannes Nederbosch, predikant te Genemuiden.³¹

De tweede titel betreft het werk van Gisbertus Cuperus (1644-1716) *Observationum liber quartus: in quo antiqui ritus eruuntur, auctores Graeci & Latini* [...]. Het boek verscheen in 1678 bij Albertus Fronten te Deventer, maar was blijkens het colofon gedrukt door Herman Rampen als ‘Urbis Typographus’.³² Cuperus was vanaf 1568 rector van het Illustere Atheneum te Deventer.

Het derde boek bevat *Psalmen, lof-sangen, ende geestelike liedekens op lees- ende sangmate gerijmt* [...], dat in 1681 te Amsterdam bij Gerbrandt Schagen verscheen en in Hasselt van de pers was gekomen bij Herman Rampen in zijn hoedanigheid van ‘boekverkoper en stadsdrukker’. Samensteller van dit boek was Willem Sluiter (1627-1675).³³

Zonder vermelding van een stadsdrukkerschap produceerde Herman Rampen te Hasselt nog drie boeken.

In 1682 verscheen bij Gerbrandt Schagen in Amsterdam *Jeremia's klaag-liederen*, ook geschreven door Willem Sluiter.³⁴ Amsterdammer Gerardus (I) Borstius gaf in 1683 een in het kleine duodecimo-formaat door H. Ramfen (!) gedrukt boekje uit, geschreven door Richard Baxter en getiteld: *Nunc aut nunquam, Dat is, nu of noyt, zijnde een korte verclaringe over de woorden van den Prediker, cap.9 (versus) 10*.³⁵ Van hetzelfde jaar, maar van geheel andere aard, dateert *D'arkadisghe minne-gloob, waer op, van aghter de gordijnen der liefde, breydeloose drijven, en dwaze harstogten spelen*. Dit anonieme werk werd ook in Amsterdam uitgegeven, nu bij Abraham Utenbogaert en was, blijkens het colofon, bij Rampen gedrukt.³⁶

Ook Herman Rampen oefende zijn bedrijf uit in de belangrijkste straat van Hasselt, de Hoogstraat.³⁷ Hij werkte incidenteel samen met de Deventer uitgever Albert Fronten. Met de Amsterdammers Gerardus (I) Borstius en

²⁴ HCO, archief 1365.1, inv.nr.63, omslag 1676 (één na laatste stuk, recto en verso).

²⁵ HCO, archief 1365.1 (voorheen 2373), inv.nr.22, nr.11.

²⁶ HCO, archief 1365.1, inv.nr.399, jaar 1678.

²⁷ HCO, archief 1365.1, inv.nr.400, jaar 1679.

²⁸ HCO, archief 1365.1, inv.nr.398, jaar 1677.

²⁹ Een boek in octavo-formaat is te vergelijken met een hedendaagse kleine pocketuitgave. Bij oblong-uitgave wordt het boekblok een kwartslag gedraaid en aan de korte zijde (links) gebonden.

³⁰ STCN 831124695: KB 174F22(1) ([Google](#)); USTC 1813831.

³¹ Hartong 14-1 (1997) 25.

³² STCN 830774246: UU Mag. 117G35 dl.2; USTC 1814722.

³³ STCN 100053823: UBA OK 85-65(4) ([Google](#)), VU XU 05936(3); USTC 1817137.

³⁴ STCN 100061796: SAB H1231-2, UBA OK87-24:2; USTC 1817996.

³⁵ STCN 098846310: UBA 2006D24; USTC 1820789.

³⁶ STCN 842414908: UBA 2008E45; USTC 1826337.

³⁷ STCN 831124695; Duinkerken (1990) 204.

Abraham Utenbogaert werd elk eenmaal een boek uitgegeven, terwijl met Gerbrandt Schagen uit Amsterdam tweemaal werd samengewerkt. Slechts voor één boek fungeerde Rampen als drukker en uitgever. Tijdens zijn relatief korte verblijf te Hasselt wist Herman Rampen zich toch nauw met de stad verweven als lid van de minder meente (het college van gezworen kiesmannen voor het stadsbestuur) en keurnoot (kiesman) diaken in de kerk.³⁸

De Rampens te Harderwijk

In 1683/1684 heeft Herman Rampen Hasselt verruild voor Harderwijk. In zijn nieuwe woonstee aan de Bruggestraat, getooid met de spreuk 'In Ramp en Druck Is myn geluk',³⁹ werkte hij aanvankelijk voor de hem bekende Amsterdamse uitgevers Borstius en Schagen⁴⁰ en nu ook voor Hendrik en de weduwe van Dirk (I) Boon.⁴¹ Verder produceerde hij vier eigen titels.⁴² Op 4 februari 1698 werd Rampen benoemd tot stadsdrukker van Harderwijk.⁴³ Alleen een publicatie uit 1700 getuigt daarvan dankzij het gebruik van het predicaat.⁴⁴ Het stadsdrukker-ambt werd vanaf april 1704 waargenomen door zoon Jan (1682-1733), waarschijnlijk in verband met de functie van schepen, die Herman in het stadsbestuur ging vervullen, totdat hij in 1707 werd afgezet, vanwege zijn steun aan de radicale Nieuwe Plooi-beweging.⁴⁵ Herman Rampen was gedurende de jaren 1693-1705 ook meermaals ouderling voor de hervormde kerk.⁴⁶

Jan Rampen werd eerst op 12 maart 1717 officieel benoemd tot stadsdrukker⁴⁷ en fungeerde vanaf 1730 ook als drukker voor de Gelderse universiteit te Harderwijk. De Erven Rampen bleven tenslotte van 1733 tot en met 1737 het ambt van academiedrukker uitoefenen.⁴⁸ Hermans andere zoon, Dirk Rampen (1684-1753), werkte in de jaren 1704-1709 aan minstens negen publicaties. Hij verliet Harderwijk voor Zwolle, waar hij samen met François (I) Clement aan de Diezerstraat minstens 43 publicaties het licht liet zien.⁴⁹ Een gevolg van het feit dat Dirk ook als één van de Statendrukkers van Overijssel fungeerde gedurende de periode 1725-1740.⁵⁰ Zijn weduwe, Anna Strunck,⁵¹ zou het bedrijf nog tien jaar voortzetten.⁵² Waarna er aan de werkzaamheden van de 'Hasseltse' Rampen een einde kwam.

Johannes Hondekoeter (achttiende eeuw)

Weliswaar aan het einde daarvan, maar toch zou Hasselt ook in de achttiende eeuw een drukker/boekverkoper aan het werk zien met Johannes Hondekoeter. Hij is mogelijk al in Amsterdam in de leer geweest en verbleef in november 1779 in die stad getuige twee notariële akten van hem en Jan Kikke inzake een nalatenschap.⁵³ Via Kikke zal Johannes kennis hebben gekregen aan zus Giertje Kikke. Jan Kikke vertrok naar Genemuiden en broer Wiggert Kikke naar Hasselt⁵⁴ en dat zal wellicht een reden zijn geweest voor het echtpaar Hondekoeter om zich bij hun verwanten te voegen. Op 2 december 1785 zijn Johannes en Geertje door dominee Alleman in de acta van de kerk van Hasselt geregistreerd.⁵⁵ Hondekoeter moet daarna van start zijn gegaan als drukker met drie publicaties in 1786. Hoewel dit stadsdrukwerk betreft, heeft hij hieraan niet het predicaat van stadsdrukker kunnen of mogen hechten. De drie titels luiden aldus:

Deductie [gevolgtrekking] voor de Regeringe der Stad Hasselt, welke was voorzien van het stadswapen. Het telt 31 pagina's.⁵⁶ Er is ook een editie bekend waarbij een in 1655 gedrukte verklaring van de burgemeesters uit 1655 is bijgevoegd (zie hiervoor).⁵⁷

³⁸ Duinkerken (1990) 204.

³⁹ Duinkerken (1990) 204.

⁴⁰ STCN 101395264 en 843495392.

⁴¹ STCN 843505392 en 851980619.

⁴² STCN 314244514, 314244816, 126815623 en 831083298.

⁴³ SANV, archief 5001, OASH, inv.nr.37, f.25v.

⁴⁴ STCN 831083395 en STCN 075572516: vermelding als 'townprinter'.

⁴⁵ Duinkerken (1990) 204.

⁴⁶ Duinkerken (1990) 204.

⁴⁷ SANV, archief 5001, OASH, inv.nr.26.

⁴⁸ STCN 29454822X en 136593372.

⁴⁹ STCN, op basis van Dirk Rampen, telling 14 oktober 2025

⁵⁰ STCN 147945380.

⁵¹ Huwelijk gesloten op 10 november 1718 te Harderwijk (Genealogische verwijzingen via www.wiewaswie).

⁵² STCN 136593259.

⁵³ SAA, NA 5075, reg.nr. 15018 en 15019, akte 96150 en 72839

⁵⁴ SAA, NA 5075, reg.nr. 16415, akte 598922.

⁵⁵ SAA archief 5001, deel 630, p.563.

⁵⁶ STCN 424194511: SAB H231 en BORG 5623:3.

⁵⁷ STCN 173900828: KB pfl 21476 ([Google Books](https://www.google.com/books)), SAB 21H3.

*Missive van de Regeeringe der Stad Hasselt. Ingezonden aan Ridderschap en steeden Staten der Provincie van Overyssel op den 4 April 1786.*⁵⁸

*Missive van de Regeeringe der Stad Hasselt. Ingezonden aan Ridderschap en steeden Staten der Provincie van Overyssel op den 4 April 1786.*⁵⁹ Deze editie was bij Hondekoeter en elf andere boekverkopers in den lande te bekomen.

Dat Johannes Hondekoeter ook als boekverkoper heeft gefungeerd valt af te leiden aan zeven titels uit de periode 1786-1790, die ‘alom’ - dus ook bij hem - ‘te bekomen’ waren (zie hierna). De eerstgenoemde boekverkoper in zo’n ‘alom-rijtje’ nam meestal het initiatief om de uitgave op de markt te brengen. Deze initiatief-nemende drukker/boekverkoper wilde zich er van verzekerd weten dat een aantal collega’s elders zich ook voor de verkoop van de desbetreffende boektitel zouden inspannen. Deze collega’s hoefden meestal niet in baar geld te betalen, maar stuurden op hun beurt een aantal door hen uitgegeven boeken en/of pamfletten. Het voordeel was dat, via deze commissie- of ruilhandel,⁶⁰ het assortiment in de boekwinkel werd vergroot. Alleen het prijsverschil werd cash verrekend. Zo werd het winkel-assortiment van Johannes Hondekoeter in dit geval uitgebreid met de volgende zeven titels:

Consideratien nopens de verandering van het regeerings-reglement van 1748, in [...] Overyssel. Rotterdam, Johannes (II) Hofhout en 27 anderen, 1786.⁶¹

Staatkundige bedenkingen over het militaire weezen in Holland, dienende tot opheldering van de Unie van Utrecht. Den Haag, Johannes François Jacobs d’Age en 36 anderen, 1786.⁶²

Helden-zang op de defensie van Elburg [...] in drie zangen [...] zynde een vervolg der Helden-zang op de defensie van Hattem. Amsterdam, Weduwe Pierre Marteau en 17 anderen, 1786.⁶³

Zang voor de liefhebbers der oude constitutie [...]. Amsterdam, erven Fredrik de Kruyff en twaalf anderen, circa 1787.⁶⁴

Verdedigend antwoord, aan de eerroevende Noordhollandsche patriot [...] nr.2 (2^e druk). Den Haag, Johannes François Jacobs d’Age en 18 anderen, circa 1787.⁶⁵

Tableau caracteristique des deux portis [...]. Jan Hand, Alkmaar en 51 anderen, circa 1787.⁶⁶

Bericht, wegens de uitgaave van een Overysselsch weekblad. Zwolle, Martinus en Hendrikus Tijl en 21 anderen, 1790.⁶⁷

Bovengenoemde uitgaven zijn politiek getint en getuigen van de ideologische strijd tussen patriotten en prinsgezinden en dat geldt ook voor een vierdelig werk, waarin Johannes Hondekoeter als boekverkoper te Hasselt – voorin deel 1 – vermeld staat onder de intekenaren van het *Tooneel der oude en nieuwe staatsgeschiedenissen des Vaderlands*. Het geschiedwerk was van de hand van Johan Hendrik Hering en verscheen in de jaren 1789-1792 bij de erven Frederik de Kruyff te Amsterdam.⁶⁸

In Jan Wagenaar’s *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der nu Verenigde Nederlanden*, dat in 1790 werd aangekondigd, staat als één van de verkooppunten Jan Hondekoeter te ‘Campen’ genoteerd.⁶⁹ Zijn verblijf aldaar wordt bevestigd door de doop op 10 september 1791 in de Kamper Buitenkerk van dochter Geertje.⁷⁰ Van Hondekoeter zijn na 1791 geen drukkers- of boekhandels-activiteiten bekend. In een notariële akte van 23 oktober 1794 betreffende twee obligaties van elk duizend gulden, maar overgedragen aan de Amsterdamse Weeskamer, worden ‘Giertje Kikke en Jan Hondekoeter als in huwelijk hebbende’ genoemd en zijn zij klaarblijkelijk in Amsterdam weergekeerd.⁷¹

De latere eeuwen

⁵⁸ STCN 304734489: UBL Pamflt 1786:1; (Google).

⁵⁹ STCN 17345822X: KB pfl. 21477.

⁶⁰ Bibliopolis (2003) 297, zie verwijzingen onder ‘commissiehandel’.

⁶¹ STCN 173455387: SAB 21H8:14, e.a.

⁶² STCN 172493374: KB pfl 21272, e.a.

⁶³ STCN 212421514: SAB 14H38b, e.a.

⁶⁴ STCN 321771362: KB 2214A245 .

⁶⁵ STCN 174181248: UBA 077-1062, e.a.

⁶⁶ STCN 15418490X: UBA O 06-6837, e.a.

⁶⁷ STCN 310616573: UBA KVB PPA 530:8

⁶⁸ STCN 165929464: UBL 1375F1-4 (Delpher).

⁶⁹ Delpher p.24

⁷⁰ SAK toeg.nr. 00016 DTB 1608-1815, inv.nr.27020, p.35v, scan 73.

⁷¹ SAA, NA 5075, reg.nr. 16415, akte 598922.

In het kort worden hierna de Hasseltse drukkers en/of boekverkopers uit de jongste eeuwen aangegeven. In de negentiende eeuw bestond gedurende de jaren 1829-1851 de boekwinkel van H.J. van der Vecht.⁷² Winkelier Hendrik Jacob van der Vecht huwde in 1877 met Machtilda Gerritdina Vrieling en kon weldra de geboorte van een dochtertje begroeten.⁷³ De twintigste eeuw bood werkterrein voor Jacob Drupsteen, die van 1910 tot 1957 als boekwinkelier actief was.⁷⁴ Hij overleed op 16 juni 1958.⁷⁵ In onze eeuw kennen wij drukkerij Hasselt, die werkt onder de paraplu van Prestige Reclame bv, dat is gevestigd te Genemuiden.⁷⁶

Nawoord

Hasselt had al zeer vroeg, in 1480 met Peregrinus Barmentlo, een drukker binnen zijn vestingmuren. Slechts zes steden in de Noordelijke Nederlanden gingen Hasselt voor, te weten: Utrecht (1473), Delft, Deventer en Gouda (1477), Zwolle (1478) en Nijmegen (1479).⁷⁷ De zestiende-eeuwer Augustinus van Hasselt was uit het Zuid-Nederlandse Hasselt afkomstig. Hij heeft wel in 1561 te Kampen gewerkt. Dirk Rampen wist zich in 1677, bij zijn komst naar Hasselt, tot stadsdrukker benoemd. Van hem zijn een zestal uitgaven bekend. Hij en zijn twee in Hasselt geboren zonen Dirk en Jan trokken in 1681 naar Harderwijk en wisten zich aldaar te manifesteren als stads- en academiédrukker. De achttiende eeuw werd vertegenwoordigd door drukker/boekverkoper Johannes Hondekoeter, die in 1786 zijn eerste boek in het licht bracht. Hij was ook actief in de commissiehandel, een methode om het aanbod van zijn boekwinkel te vergroten. Hondekoeter vertrok in 1791 naar Kampen. Ook in de laatste drie eeuwen was en is er sprake van boekbedrijvigheid te Hasselt.

Gebezigde afkortingen

afb.	afbeelding
dl.	deel
e.a.	en andere(n)
GA	Gemeente Archief
HCO	Historisch Centrum Overijssel, Zwolle
inv.nr.	inventarisnummer
ISTC	Incunabula Short Title Catalogue (15 ^{de} eeuw)
jrg.	jaargang
KB	Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
Mag.	magazijn
NA	Notarieel Archief
nr.	nummer
OASH	Oud-archief stad Harderwijk
p(p)	pagina('s)
pflt	pamflet
reg.nr.	register nummer
SAA	Stads Archief Amsterdam
SAB	Stads en Atheneum Bibliotheek, Deventer
SAK	Stads Archief Kampen
SANV	Streek Archief Noord-Veluwe
STCN	Short Title Catalogue Netherlands (via www.kb.nl)
tp.	titelpagina
UBA	Universiteits Bibliotheek Amsterdam
UBL	Universiteits Bibliotheek Leiden
USTC	Universal Short Title Catalogue (t/m 17 ^{de} eeuw)
UU	Universiteitsbibliotheek Utrecht
v	verso
VU	Vrije Universiteit, Amsterdam

Geraadpleegde en aanbevolen literatuur

⁷² Dongelmans (1988) 138.

⁷³ Wiewaswie, HCO archiefnr.0123, reg.nr.6168, aktenr.46 en idem reg.nr.6331, aktenr.30.

⁷⁴ Dongelmans (1988) 138.

⁷⁵ Wiewaswie, HCO archiefnr.0123, reg.nr.6170, aktenr.39 en familie-advertentie.

⁷⁶ [https://prestige.nl>drukkerij Hasselt \(geraadpleegd 8 oktober 2025\)](https://prestige.nl>drukkerij Hasselt (geraadpleegd 8 oktober 2025))

⁷⁷ Boheemen, e.a. (1986) 55, plaat 6, waarop Hasselt echter niet is aangegeven.

Barmentloo, H.B., 'Peregrinus Barmentloe'. In: *Hasselt Historiae* (kwartaalblad historische vereniging Hasselt) nr.1 (1996) 9-11.

Boheemen, P. van, N.P.J. van der Lof en E. van Meurs, *Het boek in Nederland in de 16de eeuw*. Rijksmuseum Meermannoo-Westreeniamnum/ Museum van het Boek en Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1986.
Delft, Marieke van, en Clemens de Wolf, *Bibliopolis, Geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland*. Waanders Uitgevers, Zwolle en Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

Dongelmans, B.P.M., *Van Alkmaar tot Zwijndrecht, Alfabet van boekverkopers, drukkers en uitgevers in Noord-Nederland 1801-1850*. Stichting Neerlandistiek VU, Amsterdam, 1988.

Duinkerken, J., *De magistraat van Harderwijk, 1700-1750*. De Walburg Pers, Zutphen, 1990.

Hartong, G.T., 'Anna Morian, Een vergeten Zwolse dichteres uit de zeventiende eeuw'. In: *Zwols Historisch Tijdschrift*, jrg.14, nr.1 (1997) 20-25.

Hellinga, Lotte & Wytze, 'Peregrinus Barmentlo'. In: Claudine Lemaire, e.a., *De Vijfhonderdste verjaring van de boekdrukkunst in de Nederlanden: Catalogus tentoonstelling in de Koninklijke Bibliotheek Albert I*. Brussel, 1973.

Hermans, Jos M.M., *Zwolse boeken voor een markt zonder grenzen 1477-1523*. Hes & De Graaf Publishers BV, 't Goy-Houten, 2004.

Krans, mej. G.H.A., Kamper boekdrukkers in de 16^e eeuw. In: *Kamper Almanak* (1959/1960) 176-191.

Pol, Frank van der, *De Reformatie te Kampen*. Kok, Kampen, 1990 (dissertatie ThU Kampen).

Salman, Jeroen, *Een handdruk van de tijd, De almanak en het dagelijks leven in de Nederlanden 1500-1700*. Waanders Uitgevers, Zwolle, 1997.

Salman, Jeroen, *Populair drukwerk in de Gouden Eeuw, De almanak als lectuur en handelswaar*. Walburg Pers, Zutphen, 1999 (Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel, Nieuwe Reeks III).

Stenvert, Ronald, e.a. *Overijssel*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist en Waanders Uitgevers, Zwolle, 1998 (Monumenten in Nederland 3).

Teding van Berkhout jr., P.J., *Register op het Oud-Archief van Hasselt*. De Erven J.J. Tijn, Zwolle, 1883.

Valkema Blouw, Paul, 'Printers to Hendrik Niclaes: Plantin and Augustijn van Hasselt'. In: *Quaerendo*, jrg.14 (1984) 247-272).

Valkema Blouw, Paul, 'Augustijn van Hasselt as a printer in Vianen and Wesel' (deel 1). In: *Quaerendo* jrg.16 (1986) nr.5, p.83-109 en 163-190. [UBA KVB t206]

Valkema Blouw, Paul, 'Plantin's betrekkingen met Hendrik Niclaes'. In: *De Gulden Passer* jrg.66-67 (1988-1989) pp.121-162.